

Ο κοινωνικός διάλογος σε τοπική κλίμακα: το παράδειγμα της Ημαθίας

Θεόδωρος Κουτρούκης*

Περίληψη

Στο άρθρο αυτό εξετάζεται η εμπειρία των τοπικών εταιρικών σχέσεων των κοινωνικών φορέων στο νομό Ημαθίας, καθώς έχει σημειωθεί σημαντική πρόοδος στην υιοθέτηση μορφωμάτων κοινωνικού διαλόγου σε αυτό το επίπεδο, προφανώς εξαιτίας της επίδρασης της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Η έρευνα πεδίου που πραγματοποιήθηκε γύρω από τη λειτουργία των τοπικών θεσμών κοινωνικού διαλόγου ανέδειξε ορισμένα πολυσήμαντα χαρακτηριστικά. Η έρευνα επικεντρώθηκε σε ορισμένες τοπικές οργανώσεις και αναφέρεται στην ανάμειξη των κοινωνικών εταίρων σε διαδικασίες αποτελεσματικού διαλόγου για τη διευθέτηση προβλημάτων αμοιβαίου ενδιαφέροντος. Τα συμπεράσματα της έρευνας δείχνουν ότι υπήρξαν ορισμένες «καλές πρακτικές» στο εγχείρημα της Ημαθίας, που θα μπορούσαν να ανταποκριθούν στις τοπικές προκλήσεις και προοπτικές.

1. Εισαγωγή

Η αναγκαιότητα εγκαθίδρυσης και ενεργοποίησης διαδικασιών κοινωνικής εταιρικότητας/κοινωνικού διαλόγου (ΚΕ/ΚΔ) έχει αναγνωριστεί διεθνώς ως απαραίτητη προϋπόθεση για την πληρέστερη επιτυχία της οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής. Έχει απο-

---

* Οικονομολόγος, Ph.D., Διδάσκων στο Πανεπιστήμιο Αιγαίου και στο ΑΤΕΙ Θεσσαλονίκης. e-mail: thkoutr@panteion.gr

δειχτεί ότι, αν ένας φορέας χάραξης ή/ και άσκησης πολιτικής επιθυμεί να κερδίσει την υποστήριξη των ενδιαφερόμενων μερών οφείλει να πείσει τα μέρη όχι μόνο πως η πολιτική αυτή χάρασσεται με γνώμονα και το δικό τους συμφέρον, αλλά επίσης πως είναι έτοιμος να συνυπολογίσει τη γνώμη των εκπροσώπων των κοινωνικών εταίρων κατά τη διαμόρφωσή της. Μολονότι οι φορείς λήψης και εφαρμογής αποφάσεων δεν μπορούν να αποδεχτούν πλήρως τις απόψεις όλων των επαγγελματικών ομάδων, γιατί τα συγκρουόμενα συμφέροντα των τελευταίων οδηγούν συχνά σε αντίθετες θέσεις, είναι εφικτή η ανάπτυξη ενός μηχανισμού δημιουργίας συναίνεσης, διαμέσου του οποίου σφυρηλατείται μία έννοια του κοινωνικού συμφέροντος ως σύνθεση ανταγωνιστικών αξιώσεων των κοινωνικών ομάδων (Κουτρούκης, 1998).

Έχει, άλλωστε, υποστηριχθεί πως οι διαδικασίες κοινωνικής εταιρικότητας δημιουργούν ένα δημόσιο χώρο της κοινωνίας των πολιτών στο πλαίσιο της ελεύθερης οικονομίας ανάμεσα στην αγορά και το κράτος. Σε αυτό το χώρο οι «ενεργοί πολίτες» μπορούν να διαμορφώσουν κοινωνικές δομές με συγκεκριμένα μέτρα, τα οποία αποτελούν ένα συμβιβασμό μεταξύ συγκρουόμενων μερών (Zoll, 1998).

Στο άρθρο αυτό επιχειρείται η μελέτη μιας περίπτωσης κοινωνικής εταιρικότητας σε τοπική κλίμακα στην Ελλάδα, και ιδίως σε μια περιοχή που διαθέτει σημαντική προς αξιολόγηση εμπειρία. Ειδικότερα, μετά από μια σύντομη επισκόπηση της αντίστοιχης βιβλιογραφίας και την παράθεση της μεθοδολογίας, επιχειρείται η αποτύπωση και ο κριτικός σχολιασμός των αποτελεσμάτων μιας σχετικής έρευνας που υλοποιήθηκε πρόσφατα στο νομό Ημαθίας.

Επιχειρώντας την αποσαφήνιση των δύο εννοιών θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι την *Κοινωνική Εταιρικότητα* (social partnership) «αποτελούν άνθρωποι και οργανισμοί σε ένα συνδυασμό δημόσιων, επιχειρηματικών και κοινωνικών χώρων που δεσμεύονται σε εθελοντικές, αμοιβαία επωφελείς και καινοτόμες σχέσεις για να προωθήσουν κοινούς κοινωνικούς σκοπούς διαμέσου του συντονισμού των πόρων και των δυνατοτήτων τους» (The Copenhagen Centre, 1999). Από την άλλη πλευρά, διαφορετικό εννοιολογικά είναι ο αντίστοιχος όρος που έχει επικρατήσει στη χώρα μας (ορισμός της ελληνικής Οικονομικής και Κοινωνικής Επιτροπής (ΟΚΕ) που θεωρεί ότι *Κοινωνικός Διάλογος* (social dialogue) «είναι η προσπάθεια επικοινωνίας και συνεννόησης κοινωνικών ομάδων διαφορετικών συμφερόντων, για την επίλυση προβλημάτων που τους αφορούν ή για την αναζήτηση, ανάδειξη ή και κατάκτηση

κοινών στόχων ή απλώς για ανταλλαγή απόψεων μεταξύ τους» (ΟΚΕ, 1999α).

Είναι φανερό ότι ο δεύτερος ορισμός που επικράτησε στην Ελλάδα δεν υπογραμμίζει την έννοια της δέσμευσης και είναι σε μεγάλο βαθμό ενδεικτικός για τον τρόπο με τον οποίον αντιλαμβάνονται τις διαδικασίες κοινωνικού διαλόγου οι εγχώριοι φορείς εκπροσώπησης συμφερόντων (stakeholders).

Το ζήτημα του κοινωνικού διαλόγου έχει προκαλέσει αξιοσημείωτο προβληματισμό σε σχέση με το πνεύμα και την πρακτική του. Οι θιασώτες του θεωρούν ότι ο κοινωνικός διάλογος αποτελεί πρόσφορο και αποτελεσματικό μέσο για την επίτευξη κοινά αποδεκτών λύσεων σε προβλήματα αιχμής, διαμέσου της αναζήτησης του ανώτατου εφικτού επιπέδου συμφωνιών. Αντίθετα, οι επικριτές του εστιάζουν την επιχειρηματολογία τους στην ύπαρξη αντιτιθέμενων κοινωνικών συμφερόντων και τονίζουν πως ο κοινωνικός διάλογος στοχεύει στην ενσωμάτωση της λογικής της εργασίας σε εκείνη του κεφαλαίου, δαιωνίζοντας με αυτόν τον τρόπο την κοινωνική αδικία με τη συγκατάθεση των εργαζομένων. Τέλος, μια τρίτη ενδιάμεση άποψη υποστηρίζει πως η ανταγωνιστική σχέση συμφερόντων κεφαλαίου και εργασίας δεν αποκλείει τη συνολόγηση προσωρινών κοινωνικών συμφωνιών αμοιβαίου οφέλους (Κουζής & Ρομπόλης, 2000, Galinos, 2003).

Η φιλοσοφία της κοινωνικής εταιρικότητας, που μπορεί να εντοπιστεί στην κοινωνική θεωρία του καθολικισμού, το μεταρρυθμιστικό φιλελευθερισμό και τα ρεφορμιστικά ρεύματα στους κόλπους των εργατικών συνδικάτων και των σοσιαλιστικών/εργατικών κομμάτων στα τέλη του 19ου και τις αρχές του 20ου αιώνα, συνηγορούν στην αναγνώριση των εργατικών δικαιωμάτων και την προώθηση των συνεργατικών εργασιακών σχέσεων με τη συμμετοχή των αντιπροσώπων των εργαζομένων. Σύμφωνα με αυτή την προσέγγιση, η σύγκρουση εργασίας και κεφαλαίου θεωρείται ως ένα παίγνιο θετικού αποτελέσματος (positive-sum game), στο οποίο και τα δύο μέρη αγωνίζονται για να ωφεληθούν από τις συνεργατικές λύσεις, ενώ μπορεί να ζημιωθούν από ενδεχόμενη αντισυνεργατική τους συμπεριφορά (Mosley, Keller & Speckesser, 1998:1).

Σύμφωνα με διάφορες θεωρητικές προσεγγίσεις που αναπτύχθηκαν στο πλαίσιο της φιλοσοφίας της κοινωνικής εταιρικότητας, η τριμερής συνεργασία των λειτουργών των εργασιακών σχέσεων: α) παρέχει στους κοινωνικούς εταίρους πραγματική επιρροή στη διαμόρφωση και την εφαρμογή των πολιτικών απασχόλησης, πέρα

από τη δυνατότητα επηρεασμού που διαθέτουν διαμέσου άλλων μορφών πολιτικής συμμετοχής (πολιτικά κόμματα, λόμπυς) β) αυξάνει τη δημόσια υποστήριξη των ενεργητικών μέτρων τόνωσης της απασχόλησης και αντιπροσωπεύει τη μακροχρόνια και επίσημη δέσμευση των ισχυρότερων κοινωνικών πρωταγωνιστών, γ) παρακινεί και άλλους φορείς να συντονίσουν τις δραστηριότητές τους με τις αντίστοιχες επιλογές μέτρων πολιτικής διαμέσου της ένταξης των αντιπροσώπων των κοινωνικών εταίρων στη διαχείριση πολιτικών, δ) μπορεί να οδηγήσει σε δυσκίνητες διαδικασίες λήψης αποφάσεων και στη χειρότερη περίπτωση σε πολιτικοποίηση εξαιτίας του αριθμού και της ποικιλίας των φορέων που συμμετέχουν στις διαδικασίες κοινωνικής εταιρικότητας και ε) είναι πιθανό οι φορείς οργανωμένων συμφερόντων να μην αντικατοπτρίζουν επαρκώς το δημόσιο συμφέρον ή ακόμη και το σύνολο των μελών τους λόγω της αποκέντρωσης της υπευθυνότητας για διοικητικές λειτουργίες σε μη κρατικούς φορείς (Mosley, et al., 1998:5).

Ο κοινωνικός διάλογος συναντάται στις ευρωπαϊκές κυρίως χώρες με μια ποικιλομορφία. Έτσι, μπορεί να αναφέρεται στην πληροφόρηση των κοινωνικών εταίρων, τη διαβούλευση και την έκφραση γνώμης από τους τελευταίους, τις διμερείς, τριμερείς ή πολυμερείς διαπραγματεύσεις, τη συνομολόγηση συμφωνιών ή τη συναπόφαση (Galinos, 2003). Επιπλέον, ο κοινωνικός διάλογος μπορεί να πραγματοποιηθεί στα επίπεδα της επιχείρησης, του νομού, της περιφέρειας, του κλάδου παραγωγής, το διεπαγγελματικό, το ευρωπαϊκό και το διεθνές (Σπυρόπουλος, 1998).

Ειδικά στη χώρα μας, παρά τη σχετικά επιτυχή λειτουργία της ΟΚΕ τα τελευταία χρόνια, οι αντικειμενικές προϋποθέσεις για την αποτελεσματική λειτουργία του κοινωνικού διαλόγου ελάχιστα εκπληρώθηκαν μέχρι και το πρόσφατο παρελθόν, με συνέπεια τη σχετική αδράνεια των περισσότερων θεσμών κοινωνικού διαλόγου (Ρομπόλης & Κολλιός, 1998).

Ο κοινωνικός διάλογος έχει κριθεί ιδιαίτερα αποτελεσματικός και στο τοπικό επίπεδο και υπάρχουν ήδη πολυάριθμες εμπειρίες καλών πρακτικών στην Ευρώπη και διεθνώς (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 1999, Degryse, 2000, ILO, 2001). Άλλωστε, έχει ήδη επισημανθεί ότι οι τοπικές κοινωνικές εταιρικές σχέσεις μπορούν να διατηρούν την προσωπική ανάμειξη και δέσμευση και με τον τρόπο αυτό να αποφεύγουν το πρόβλημα της αδυναμίας δέσμευσης, που εμφανίζεται συνήθως σε εταιρικές πρωτοβουλίες ευρείας/υπερτοπικής κλίμακας (The Copenhagen Centre, 1999).

Εξάλλου, έχει υποστηριχθεί ότι η ισχύς και η αποτελεσματικότητα μιας τοπικής εταιρικής σχέσης των κοινωνικών πρωταγωνιστών ενισχύεται από τις κοινές τοπικές τους καταβολές και την αμοιβαία εμπιστοσύνη που συνήθως υφίσταται, ενώ –ανάμεσά τους– δε σπανίζει και ένα άδηλο αίσθημα δυσπιστίας προς τις συστάσεις που προέρχονται από τις εργατικές και εργοδοτικές οργανώσεις κορυφής (Tilly, 2003).

Και η Ευρωπαϊκή Επιτροπή έχει υπογραμμίσει ότι οι διαδικασίες κοινωνικού διαλόγου στο τοπικό επίπεδο μπορούν να προωθήσουν καινοτομικές λύσεις στην ανάπτυξη της απασχόλησης, την αντιμετώπιση του κοινωνικού αποκλεισμού και τη βελτίωση της ποιότητας ζωής και εργασίας (Commission of the European Communities, 2002). Άλλωστε, ο αντικειμενικός σκοπός των τοπικών συμβατικών σχημάτων είναι να συμφιλιώσουν την ανταγωνιστικότητα των επιχειρησιακών και τοπικών συστημάτων με πολιτικές «φιλικές προς την απασχόληση», δηλ. με το σύγχρονο στόχο του ευρωπαϊκού κοινωνικού μοντέλου για την προώθηση της ευελιξίας, της ανταγωνιστικότητας και της προστασίας της εργασίας (Biagi, 2002:19).

Φαίνεται, επιπλέον, πως είναι ευρέως αποδεκτή η διαπίστωση ότι μερικά προβλήματα, όπως η δημιουργία νέων θέσεων εργασίας, η καταπολέμηση της ανεργίας και γενικά η ρύθμιση της αγοράς εργασίας, μπορούν να αντιμετωπιστούν πιο αποτελεσματικά σε τοπικό παρά σε εθνικό επίπεδο (ILO, 2001:47).

Σε μια σχετική μελέτη, μάλιστα, του Διεθνούς Γραφείου Εργασίας (ΔΓΕ) σημειώνεται πως οι τοπικές κοινωνικές εταιρικές σχέσεις που στοχεύουν στην άμεση ανάμειξη των διάφορων πρωταγωνιστών του δημόσιου βίου (τοπικές αρχές, επιμελητήρια, τράπεζες, ερευνητικά ινστιτούτα, πανεπιστήμια, επαγγελματικές ενώσεις, οργανώσεις της κοινωνικής οικονομίας) επιχειρούν, λειτουργικά, να προσαρμόσουν τις μακροοικονομικές πολιτικές στο τοπικό επίπεδο και, δομικά, να εμπλέξουν τους κοινωνικούς εταίρους στη διοίκηση της τοπικής αγοράς εργασίας με περιορισμό της γραφειοκρατίας. Άλλωστε, το σχετικό πραγματολογικό υλικό δείχνει ότι τα μέτρα πολιτικής στο τοπικό/αποκεντρωμένο επίπεδο, που αποτελούν αντικείμενο διαπραγμάτευσης και συμφωνίας, είναι η καταλληλότερη μέθοδος για να ρυθμιστεί η ισορροπία ανάμεσα στην προσφορά και τη ζήτηση εργασίας. Ωστόσο, ο τοπικός ΚΔ είναι μια διαδικασία μακροχρόνια με ενδιαφέρουσες προοπτικές αλλά και με αρκετές δυσκολίες για τους κοινωνικούς εταίρους (ILO, 2001:48).

Πολλοί εμπειρογνώμονες και ερευνητές προσπάθησαν να εξειδικεύσουν τα οφέλη από τις διαδικασίες τοπικής κοινωνικής εταιρικότητας. Έτσι, οι Kjaer και Tennyson (2001) υποστήριξαν ότι τα οφέλη για τους εταίρους εντοπίζονται στην πρόσβαση σε διαφορετικούς ανθρώπους και σε νέου τύπου γνώση, την κατανόηση τρόπων για να εργάζονται διαφορετικά, την ανάπτυξη νέων δεξιοτήτων, τον εξοβελισμό στερεοτύπων, την κατανομή των κινδύνων και την απόκτηση τεχνογνωσίας στη διαχείριση συγκρούσεων. Στην ίδια μελέτη του ΔΓΕ σημειώνεται ότι η βασική προστιθέμενη αξία του τοπικού κοινωνικού διαλόγου είναι η δημιουργία και διάχυση ενός εργασιακού κλίματος εμπιστοσύνης και συμμετοχής σε όλους τους εμπλεκόμενους φορείς (ILO, 2001:48).

Άλλοι εμπειρογνώμονες του κοινωνικού διαλόγου διακρίνουν τα οφέλη από τη διεξαγωγή του στα οφέλη για τους συμμετέχοντες, και σε εκείνα για την τοπική κοινωνία (Nelson & Zadek,2000). Τα δυνητικά αυτά οφέλη απεικονίζονται στον πίνακα 1.

Επιπλέον, τα οφέλη για την κοινότητα εντοπίζονται στην ανάπτυξη καινοτομιών, τη δημιουργία μεταβιβάσιμων μοντέλων καλής πρακτικής, την έμπνευση των άλλων για να επιχειρήσουν μια εταιρική προσέγγιση, την αποφυγή της σπατάλης δημόσιων πόρων,

ΠΙΝΑΚΑΣ 1
Δυνητικά οφέλη από τον κοινωνικό διάλογο

Για τους συμμετέχοντες	Για την τοπική κοινωνία
<p>Ανάπτυξη του ανθρώπινου κεφαλαίου</p> <p>Βελτιωμένη λειτουργική αποδοτικότητα</p> <p>Οργανωτική καινοτομία</p> <p>Αυξημένη πρόσβαση σε πόρους</p> <p>Βέλτιστη πρόσβαση σε πληροφόρηση</p> <p>Πιο αποτελεσματικά προϊόντα και υπηρεσίες</p> <p>Αυξημένη φήμη και αξιοπιστία</p> <p>Δημιουργία μιας σταθερής κοινωνίας</p>	<p>Τοπική οικονομική ανάπτυξη</p> <p>Δημιουργία θέσεων εργασίας</p> <p>Ανάπλαση των κοινωνικών υποδομών</p> <p>Βελτιωμένη ποσότητα/ ποιότητα των παρεχόμενων υπηρεσιών και καλύτερη πρόσβαση σε αυτές τις υπηρεσίες</p> <p>Βελτίωση στις υπηρεσίες και τη στάθμη της υγείας και της εκπαίδευσης</p> <p>Μείωση της εγκληματικότητας και της βίας</p> <p>Ολική βελτίωση στην ποιότητα ζωής</p> <p>Ενίσχυση της αντίληψης και της ικανότητας των πολιτών για ατομική και συλλογική τους εμπλοκή στο διάλογο και τη διαπραγμάτευση</p>

Πηγή: Nelson & Zadek (2000).

τη βελτίωση της συνολικής εικόνας της τοπικής κοινωνίας, τη διάχυση μιας ανθρωποκεντρικής προσέγγισης, τη συμβολή στην ανάπτυξη μιας ευρύτερης κουλτούρας εταιρικής κ.λπ. (Kjaer & Tennyson, 2001).

Ακόμη, οι Mosley, et al., (1998) έχουν υπογραμμίσει ότι η ύπαρξη μιας κουλτούρας ΚΕ/ΚΔ στο πολιτικό σύστημα και το σύστημα εργασιακών σχέσεων βαρύνει στο εγχείρημα της τοπικής κοινωνικής εταιρικής περισσότερο από τη μορφή και το σχήμα συμμετοχής των εταίρων, ενώ κρίσιμοι παράμετροι της επιτυχίας είναι η ευρύτητα (μαζικότητα) και αντιπροσωπευτικότητα των εργατικών συνδικάτων και των εργοδοτικών οργανώσεων.

Η πρώτη σοβαρή προσπάθεια στην Ελλάδα για τη θέσπιση διαδικασιών κοινωνικού διαλόγου σε τοπικό επίπεδο εκφράστηκε με το νόμο 1836/1989 που προέβλεψε τη σύσταση σε κάθε νομαρχία της χώρας μιας Νομαρχιακής Επιτροπής Επαγγελματικής Κατάρτισης και Απασχόλησης (ΝΕΕΚΑ) με τη συμμετοχή των τοπικών κοινωνικών εταίρων. Κύριο καθήκον της ΝΕΕΚΑ θα ήταν η μελέτη και η γνωμοδότηση για θέματα εξωσχολικού επαγγελματικού προσανατολισμού και επαγγελματικής κατάρτισης και απασχόλησης. Όμως, ο θεσμός αυτός γρήγορα έπεσε σε αδράνεια, στις περισσότερες νομαρχίες της χώρας.

Μια σημαντική θεσμική ώθηση στο διάλογο σε τοπικό-νομαρχιακό επίπεδο δόθηκε με το νόμο 2218/1994 (άρθρο 4) που θέσπισε τη δημιουργία σε κάθε νομαρχιακή αυτοδιοίκηση ενός γνωμοδοτικού οργάνου που ονομάστηκε Νομαρχιακή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή (ΝΟΚΕ). Η Επιτροπή αυτή αποτελείται από εκπροσώπους των κοινωνικών εταίρων του νομού και έργο της είναι α) να γνωμοδοτεί στο νομαρχιακό συμβούλιο για το μεσοχρόνιο και το ετήσιο νομαρχιακό αναπτυξιακό πρόγραμμα β) να εξετάζει τα προβλήματα και τις αναπτυξιακές δυνατότητες του νομού και να διατυπώνει γνώμη για την επίλυση των προβλημάτων και την αξιοποίηση των δυνατοτήτων αυτών γ) να μελετά θέματα για την ενίσχυση της τοπικής αυτοδιοίκησης και να διατυπώνει γνώμη για τη λήψη κατάλληλων μέτρων και δ) να διατυπώνει γνώμη στα θέματα που παραπέμπονται σε αυτήν από το νομαρχιακό συμβούλιο.

Με το προεδρικό διάταγμα 57/1995 καθορίστηκαν ορισμένες οργανωτικές λεπτομέρειες για τη σύσταση και τη λειτουργία των ΝΟΚΕ. Ωστόσο, τα θεσμικά αυτά μορφώματα έχουν να επιδείξουν μια αναιμική ή ανύπαρκτη λειτουργία και για μία μικρή σχετικά περίοδο, με συνέπεια να θεωρείται πρόωρη κάθε απόπειρα συνολικής αξιολόγησής τους (ΟΚΕ, 1999β).

Μια άλλη μορφή κοινωνικού διαλόγου που προωθήθηκε τα τελευταία χρόνια στην Ευρωπαϊκή Ένωση είναι τα Τοπικά Σύμφωνα Απασχόλησης (ΤΣΑ), που εντάσσονται στο πνεύμα των διακηρύξεων του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου της Φλωρεντίας. Πρόκειται ουσιαστικά για εθελοντικά σχήματα συνεργασίας τοπικών αρχών, κοινωνικών και παραγωγικών φορέων, με κύρια γνωρίσματα την τοπική πρωτοβουλία, τη σύμπραξη, την καινοτομία και την κοινωνική ένταξη. Οι θεσμοί αυτοί στοχεύουν στην προώθηση της απασχόλησης σε βιώσιμες και ανταγωνιστικές παραγωγικές δραστηριότητες, αλλά και στη διαμόρφωση των κατάλληλων δυνατών συνθηκών για επιχειρηματικές δράσεις που θεωρούνται ότι αυξάνουν την απασχόληση (Σταμπουλής & Ζαρωτιάδης, 2002). Τα πρώτα ΤΣΑ στην Ελλάδα δημιουργήθηκαν –με τη στήριξη του Εθνικού Ινστιτούτου Εργασίας– στις δυτικές περιοχές Αθήνας-Πειραιά, τη ζώνη Κοζάνης-Φλώρινας, την Αχαΐα, τη Μαγνησία, τη Βοιωτία, την Ημαθία και τη Δράμα.

Ο νόμος 2639/1998 προσδιόρισε το θεσμικό πλαίσιο στο οποίο εδράστηκε η δημιουργία επτά ΤΣΑ πιλοτικής εφαρμογής, τα οποία αποτέλεσαν και αντικείμενο εμπειρικής κριτικής (Τραυλός-Τζανετάτος, 1999). Έτσι, σε μία σχετική μελέτη υπογραμμίζεται ότι

«ο ΚΔ σε τοπικό επίπεδο συχνά περιχαρακώνεται σε γενικά αιτήματα για την περιφερειακή ανάπτυξη, και την εισροή κονδυλίων, ενώ είναι έκδηλος ο εθισμός των τοπικών φορέων σε διαδικασίες συνεργασίας και διαλόγου, όπου καθοριστικό ρόλο διαδραματίζει το κίνητρο της χρηματοδότησης από διάφορα κοινωνικά και εθνικά προγράμματα, αλλοιώνοντας στην πράξη τις αυθεντικές κινήσεις συνεργασίας που βασίζονται στην εμπλοκή και την ανάδειξη της ευρύτερης συμμετοχής των πολιτών και ενός απελευθερωμένου από οικονομικές σκοπιμότητες διαλόγου (Κουτρούκης & Κρέτσος, 2004).

Επίσης και η ελληνική Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή σε ένα πρόσφατο εγχείρημα αξιολόγησης του κοινωνικού διαλόγου στην Ελλάδα σημείωσε ότι «ο τοπικός κοινωνικός διάλογος δεν έχει προχωρήσει και ότι τα τοπικά σύμφωνα απασχόλησης (...) δεν είχαν τα αναμενόμενα αποτελέσματα» (ΟΚΕ, 2002:35)

Με βάση όσα αναπτύχθηκαν παραπάνω και ιδίως τις θεωρητικές προσεγγίσεις των Nelson & Zadek (2000), Mosley, et al., (1998) και Kjær & Tennysen (2001), που αναπτύχθηκαν πιο πάνω, θα επιχειρηθεί ο έλεγχος της ισχύος των ακόλουθων υποθέσεων της έρευνας στην περίπτωση της Ημαθίας:

- A. η υιοθέτηση μιας προσέγγισης των προβλημάτων της οικονομίας και της αγοράς εργασίας στο τοπικό επίπεδο διαμέσου διαδικασιών ΚΕ/ΚΔ χαρακτηρίζεται από υψηλό βαθμό αποτελεσματικότητας.
- B. οι αδυναμίες που εμφανίζονται στις εθνικές διαδικασίες ΚΕ/ΚΔ δεν αντανakλώνται στο τοπικό επίπεδο.

2. Μέθοδος

Η έρευνα αυτή εντάσσεται στο εργοσχέδιο «PRO-DIALOGUE – Ενίσχυση και Προώθηση του Κοινωνικού Διαλόγου στον Αγροτικό Τομέα, συμπεριλαμβανομένης της γεωργικής βιομηχανίας, διαμέσου της ανάπτυξης καινοτομικών δραστηριοτήτων». Στόχος της έρευνας ήταν η ανάλυση των υφιστάμενων μορφών κοινωνικού διαλόγου, με έμφαση στον αγροτικό τομέα. Η επιλογή της Ημαθίας για τη διεξαγωγή της έρευνας πεδίου, οφείλεται στην ιδιαίτερη φυσιογνωμία της, ως περιοχής που πλήττεται από οξυμένα κοινωνικά και οικονομικά προβλήματα και διαθέτει δύο μηχανισμούς κοινωνικής εταιρικότητας.

Η επιλογή της ποιοτικής ερευνητικής προσέγγισης θεωρήθηκε αναγκαία, γιατί συνδυάζει διερευνητικά και ερμηνευτικά χαρακτηριστικά και θεωρείται ιδανική για τις περιπτώσεις, στις οποίες επιχειρείται η ανάδειξη θεωρίας από τα δεδομένα ενός προβλήματος. Σύμφωνα με την Κυριαζή (2000:46), οι ποιοτικές μέθοδοι θεωρούνται οι καταλληλότερες, όταν η έρευνα επιδιώκει την εννοιολογική αποσαφήνιση και τη συγκεκριμενοποίηση της θεωρίας εντός ενός γενικού και ρευστού αναλυτικού υπόβαθρου.

Έχει, άλλωστε, υποστηριχθεί πως η ποιοτική έρευνα λειτουργεί με επαγωγικό τρόπο και οδηγεί στην κατασκευή ερμηνευτικών πλαισίων διαμέσου της εξέτασης των εμπειρικών δεδομένων, τα οποία συσχετίζουν με την προσωπική «μαρτυρία» των συμμετεχόντων που κατατίθεται με τη χρήση των μεθόδων της συνέντευξης ή της συμμετοχικής παρατήρησης (Whipp, 1998:52). Τα πολυσήμαντα πλεονεκτήματα της ποιοτικής έρευνας εδράζονται στην ευαισθησία της στο πλαίσιο εκδήλωσης των κοινωνικών φαινομένων και τη δυνατότητά της να εξετάζει τα προς διερεύνηση προβλήματα στο φυσικό τους περιβάλλον. Άλλωστε, θεωρείται πως αυτός ο τύπος έρευνας προσφέρεται ιδιαίτερα για μελέτες της ισχύος και της αλλαγής στο κοινωνικό γίγνεσθαι (Whipp,1998:58),

γνωρίσματα που σε αξιοσημείωτο βαθμό εμπεριέχονται και στην παρούσα έρευνα.

Ως εργαλείο συλλογής των εμπειρικών δεδομένων της έρευνας επιλέχθηκε η συνέντευξη σε βάθος. Η χρήση του εργαλείου αυτού στηρίζεται σε ορισμένες γενικές ερωτήσεις και θέματα που έχουν προεπιλεγεί από τον ερευνητή, με βάση τα οποία ο τελευταίος επιχειρεί να κατευθύνει τη συζήτηση με τον συμμετέχοντα (Κυριαζή, 2000:262). Ο ευέλικτος χαρακτήρας της συνέντευξης «καθιστά τον ερευνητή ικανό να διανοίξει νέες διαστάσεις του προς διερεύνηση προβλήματος ή να ανακαλύψει ενδείξεις που συνδέουν τα διάφορα στοιχεία του» (Whipp, 1998).

Για την εκπόνηση της μελέτης συλλέχθηκαν αρχικά δευτερογενή στοιχεία για το νομό Ημαθίας από αξιόπιστες πηγές. Στη συνέχεια πραγματοποιήθηκε έρευνα πεδίου με τη μέθοδο της συνέντευξης σε βάθος και τη χρήση τεσσάρων ημι-δομημένων ερωτηματολογίων. Τα ερωτηματολόγια αυτά απευθύνονταν σε εικοσιτέσσερις (24) τοπικούς, εργοδοτικούς, συνδικαλιστικούς και συνεταιριστικούς φορείς του νομού. Στο πρώτο μέρος του ερωτηματολογίου τέθηκαν ερωτήματα για την καταγραφή της οικονομικής και κοινωνικής φυσιογνωμίας του νομού με έμφαση στον αγροτικό τομέα και την αγροβιομηχανία. Το δεύτερο μέρος του ερωτηματολογίου περιλάμβανε ερωτήματα σχετικά με την κατάσταση του κοινωνικού διαλόγου στο νομό, ερωτήματα για την αξιολόγηση του κοινωνικού διαλόγου και την εκτίμηση των προοπτικών του, καθώς και ερωτήσεις πληροφόρησης και αξιολόγησης για τα αποτελέσματα του ΤΣΑ Ημαθίας.

Ο σχεδιασμός της έρευνας προέβλεπε την καταγραφή όλων των εν ενεργεία κοινωνικών, επαγγελματικών και συνδικαλιστικών φορέων στην Ημαθία που θεωρούνται «κοινωνικοί εταίροι» και διαθέτουν ήδη μία ικανή προς αξιολόγηση εμπειρία. Έτσι, καταγράφηκαν οι φορείς του πίνακα 2, στους οποίους επικεντρώθηκε η έρευνα.

Η εμπειρία που αποκόμισαν οι ερευνητές πεδίου, που επισκέφθηκαν τους παραπάνω φορείς και συνομίλησαν με τους εκπροσώπους τους στο χρονικό διάστημα από 1.4.2002 έως 18.04.2002, μπορεί να αποτυπωθεί συνοπτικά ως εξής:

Σε γενικές γραμμές υπήρξε θετική αντιμετώπιση του ερωτηματολογίου και της διαδικασίας συμπλήρωσής του με τη μέθοδο της ανοικτής συνέντευξης σε βάθος, αν και δεν έλειψαν ελάχιστες περιπτώσεις κατά τις οποίες οι εκπρόσωποι των φορέων τήρησαν επιφυλακτική στάση. Έτσι, όλοι οι φορείς του αρχικά κα-

ΠΙΝΑΚΑΣ 2
Φορείς Ημαθίας που συμμετέχουν σε διαδικασίες ΚΕ/ΚΔ

Φορείς	Είδος
Νομαρχιακή Οικονομική & Κοινωνική Επιτροπή Ημαθίας (ΝΟΚΕ)	Τοπικός (αυτοδιοίκηση)
Οικονομικό Επιμελητήριο-Τμήμα ΚΔ Μακεδονίας (ΟΕΕ)	Επαγγελματικός
Εργατικό Κέντρο Βέροιας (ΕΚΒ)	Συνδικαλιστικός
Τοπική Ένωση Δήμων και Κοινοτήτων Ημαθίας (ΤΕΔΚ)	Τοπικός (αυτοδιοίκηση)
Αναπτυξιακή Ημαθίας Α.Ε. (ΑΝΗΜΑ)	Τοπικός (αναπτυξιακός)
Δημοτική Επιχείρηση Τοπικής, Πολιτιστικής και Κοινωνικής Ανάπτυξης Βέροιας	Τοπικός (αυτοδιοίκηση)
Επιμελητήριο Ημαθίας	Επαγγελματικός
ΟΑΕΔ- Τοπική Υπηρεσία Βέροιας	Τοπικός (δημοσίου)
Εργατικό Κέντρο Νάουσας (ΕΚΝ)	Συνδικαλιστικός
Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Ημαθίας (ΝΑΗ)	Τοπικός (αυτοδιοίκηση)
Γραφείο Βιομηχανικής Αλλαγής Νάουσας (ΓΒΑ)	Τοπικός (αναπτυξιακός)
Δήμος Νάουσας	Τοπικός (αυτοδιοίκηση)
Σωματείο Εργαζομένων στην Ψύξη/Διαλογή/Κονσερβοποιία	Συνδικαλιστικός
ΙΝΕ ΓΣΕΕ ΑΔΕΔΥ Ημαθίας	Συνδικαλιστικός
Νομαρχιακή Επιτροπή Τουρισμού (ΝΑ Ημαθίας)	Τοπικός (αυτοδιοίκηση)
Εμπορικός Σύλλογος Βέροιας (ΕΣΒ)	Επαγγελματικός
Κοινωνική Επιθεώρηση Εργασίας Ημαθίας	Τοπικός (δημοσίου)
Δήμος Αλεξάνδρειας	Τοπικός (αυτοδιοίκηση)
Εμπορικός Σύλλογος Αλεξάνδρειας (ΕΣΑ)	Επαγγελματικός
Τοπικό Σύμφωνο Απασχόλησης Ημαθίας (ΤΣΑ)	Τοπικός (αναπτυξιακός)
Ένωση Αγροτικών Συνεταιρισμών Βέροιας (ΕΑΣΒ)	Αγροτο-συνεταιριστικός
Ένωση Αγροτικών Συνεταιρισμών Νάουσας (ΕΑΣΝ)	Αγροτο-συνεταιριστικός
Εθνική Διεπαγγελματική Οργάνωση Βιομηχανικού Ροδάκινου-Αχλαδιού (ΕΔΟΒΡΑ)	Επαγγελματικός
Ένωση Κονσερβοποιών Ελλάδος (ΕΚΕ)	Επαγγελματικός

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων πρωτογενούς έρευνας.

θορισμένου δείγματος (24 φορείς) δέχθηκαν να συμμετάσχουν στην έρευνα, και εκδήλωσαν ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τα αποτελέσματά της. Μεμονωμένες αντιρρήσεις εκφράστηκαν για επιμέρους ερωτήματα, που ίσως προκάλεσαν την καχυποψία των συμμετεχόντων για τη μελλοντική αξιοποίηση των υπό καταγραφή πληροφοριών. Οι αντιρρήσεις αυτές εκφράστηκαν κυρίως με την αποφυγή απάντησης ή με κάποια αόριστη απάντηση.

3. Αποτελέσματα

Μετά την απομαγνητοφώνηση και τυποποίηση των απαντήσεων των συμμετεχόντων, τα κύρια αποτελέσματα της έρευνας αποτυπώνονται παρακάτω.

Σύμφωνα με την επεξεργασία των στοιχείων της ποιοτικής έρευνας, ο κοινωνικός διάλογος στην Ημαθία βρίσκεται στη νηπιακή του ηλικία. Όπως προκύπτει από τις σχετικές απαντήσεις, οι διαδικασίες αυτές είτε δε διεξάγονται καθόλου, είτε ενεργοποιούνται περιστασιακά και κυρίως διαμέσου άτυπων μηχανισμών, όπως είναι οι διευρυμένες συνεδριάσεις του νομαρχιακού συμβουλίου με την παρουσία εκπροσώπων των φορέων, που κατά περίπτωση ενδιαφέρονται ή θίγονται από τα προς συζήτηση ζητήματα.

Ειδικότερα, σε αυτές τις συνεδριάσεις του Νομαρχιακού Συμβουλίου Ημαθίας καλούνται κατά περίπτωση για άτυπες συζητήσεις φορείς της Αυτοδιοίκησης (ΤΕΔΚ, ΟΤΑ, ΑΝΗΜΑ), επιστημονικοί ή επαγγελματικοί φορείς (ΟΕΕ, ΕΔΟΒΡΑ), συνδικαλιστικοί φορείς των εργαζομένων (ΕΚΒ), συνεταιριστικές οργανώσεις (ΕΑΣΝ, ΕΑΣΒ) κ.α. Σπανιότερα, συσκέψεις ανταλλαγής απόψεων με τους κοινωνικούς φορείς προκαλούν και ορισμένοι δήμοι του νομού για ειδικά θέματα που απασχολούν την περιοχή τους.

Σε όλες τις παραπάνω συσκέψεις αναπτύσσονται άτυπες διαδικασίες ΚΔ αναφορικά με ζητήματα τοπικής αυτοδιοίκησης, περιφερειακής ανάπτυξης, τοπικής αγοράς, βιομηχανικής ανάπτυξης, απασχόλησης και ανεργίας.

Η άποψη των κοινωνικών φορέων του νομού για τον ΚΔ είναι –κατά μεγάλη πλειοψηφία– θετική, και μάλιστα προτείνεται να ενεργοποιηθούν ανάλογες διαδικασίες για μια σειρά θεμάτων τοπικού ενδιαφέροντος, όπως είναι ο αναπροσδιορισμός της οικονομικής-επαγγελματικής δραστηριότητας του νομού, ο αγροτουρισμός, το περιβάλλον, η επιχειρηματικότητα του αγροτικού κόσμου, η αναδιάρθρωση του γεωργικού κλήρου και άλλα προβλήματα της τοπικής κοινωνίας.

Παρά την περιορισμένη εμπειρία του ΚΔ στην κοινωνία της Ημαθίας, οι περισσότεροι κοινωνικοί και επαγγελματικοί φορείς του νομού θεωρούν θετική τη μικρή εμπειρία της συμμετοχής τους στις σχετικές διαδικασίες ΚΔ που έχουν δρομολογηθεί στο νομό, ενώ θεωρούν ότι δημιουργείται προστιθέμενη αξία (εμπειρίες, γνώσεις κ.λπ) και όχι κόστος από τη συμμετοχή τους.

Μολαταύτα, δε λείπει και η έντονη κριτική διάθεση των φορέων του νομού απέναντι στις υφιστάμενες διαδικασίες. Έτσι, οι πε-

ρισσότεροι φορείς αναφέρουν ότι οι υπάρχουσες μορφές κοινωνικής εταιρικότητας:

- είναι ανεπαρκείς.
- δε συνοδεύονται από το ενδιαφέρον των πολιτών
- είναι γραφειοκρατικές
- συνοδεύονται από πολιτικές/κομματικές σκοπιμότητες
- υπάρχει ανωριμότητα των συμμετεχόντων
- οι κρατικοί φορείς είναι αναξιόπιστοι
- είναι δυσχερής η δέσμευση των συνομιλητών
- υπάρχει ελλιπής προετοιμασία των συμμετεχόντων
- δε διεξάγονται συστηματικά
- λείπει η τεκμηρίωση των απόψεων των φορέων
- δε λειτουργούν προληπτικά
- επικυρώνουν συνήθως ειλημμένες αποφάσεις

Μολοντί η Ημαθία διαθέτει δύο κατεξοχήν θεσμοθετημένους μηχανισμούς κοινωνικού διαλόγου (Νομαρχιακή Οικονομική & Κοινωνική Επιτροπή, Τοπικό Σύμφωνο Απασχόλησης) δεν είναι δεδομένη η τακτική λειτουργία τους και ιδίως η παραγωγή ανάλογων αποτελεσμάτων-προϊόντων. Έτσι, πολλοί φορείς της Ημαθίας θεωρούν ότι η ποιότητα του ΚΔ στους δύο θεσμούς είναι χαμηλή.

Ειδικότερα, η ΝΟΚΕ Ημαθίας εμφανίζει σοβαρότατες δυσχέρειες στη λειτουργία της δεδομένου ότι δε διαθέτει χώρους λειτουργίας, γραμματειακή υποστήριξη, προσωπικό και αυτοτελή χρηματοδότηση. Τα στελέχη της επιτροπής αυτής θεωρούν ως μια ζωτική προϋπόθεση, για την διεξαγωγή του ΚΔ στο επίπεδο του νομού και την παραγωγή έργου, την εξασφάλιση οικονομικών πόρων.

Η κατάσταση είναι κάπως καλύτερη στο ΤΣΑ Ημαθίας, όπου αναπτύχθηκε ο ΚΔ στο πλαίσιο των οργάνων διοίκησής του, κυρίως στις πρώτες φάσεις της λειτουργίας του. Είναι πιθανό πως η διασφαλισμένη χρηματοδότηση των δράσεών του, αλλά και της ίδιας της Αστικής (μη κερδοσκοπικής) Εταιρίας διαχείρισης και συντονισμού του Συμφώνου λειτούργησε ως καταλύτης για την εμπλοκή των φορέων του νομού στο νεόδητο αυτό θεσμό.

Χαρακτηριστικό είναι και το γεγονός πως οι δύο κύριοι μηχανισμοί ΚΔ του νομού δε συνεργάζονται μεταξύ τους.

Στο ερώτημα για το ρόλο των φορέων του νομού στον κοινωνικό διάλογο, οι ερωτώμενοι κατά πλειοψηφία θεωρούν ότι ο ρόλος τους είναι οριακός. Στις περισσότερες περιπτώσεις, οι φορείς συμμετέχουν συμβολικά σε συσκέψεις, δίχως να διαθέτουν τις δυ-

νατότητας και τα μέσα για να συμμετέχουν σε διαδικασίες τεκμηριωμένου και αποτελεσματικού κοινωνικού διαλόγου.

Ειδικά για το διάλογο εργαζομένων και εργοδοτών για ζητήματα της αγοράς εργασίας και των εργασιακών σχέσεων, οι εργατικές συνδικαλιστικές οργανώσεις υποστήριξαν ότι διεξάγεται διάλογος με τους εργοδότες του νομού σε καλό κλίμα, υπό το βάρος όμως των έντονων προβλημάτων στα ζητήματα της απασχόλησης αλλά και των ευρύτατων παραβιάσεων της εργατικής νομοθεσίας και των συλλογικών συμβάσεων από μεμονωμένους εργοδότες.

Στο διάλογο αυτής της μορφής σημαντικό ρόλο διαδραματίζει –παρά την ελλιπή της υποδομή– και η Κοινωνική Επιθεώρηση Εργασίας του νομού, επιχειρώντας με τη διαδικασία της συμφιλίωσης και της συνομολόγησης πρακτικών τριμερούς συνεργασίας να διατηρήσει ένα συναινετικό κλίμα στις σχέσεις των δύο πλευρών. Ωστόσο, σε μερικές περιπτώσεις η εργατική πλευρά θεωρεί ότι τα συμφωνηθέντα με τους εργοδότες δεν τηρούνται.

Τέλος, η μεγάλη πλειοψηφία των φορέων της Ημαθίας θα αποδέχονταν τη συμμετοχή τους σε ένα μόνιμο μηχανισμό ΚΔ στο νομό, και μάλιστα μερικοί φορείς θεωρούν ο μηχανισμός αυτός θα μπορούσε να είναι και άτυπος.

4. Συμπεράσματα

Η οικονομική δραστηριότητα του νομού Ημαθίας είναι προσανατολισμένη κυρίως στον αγροτικό τομέα και τα κύρια ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα της περιοχής είναι το δίκτυο μεταφορών, ο τουρισμός, η γειννίαση με τη Θεσσαλονίκη, ο αξιόλογος ορεινός όγκος και η βυζαντινή κληρονομιά του νομού (κυρίως της Βέροιας).

Είναι ευρέως αποδεκτό από τους συμμετέχοντες πως στη σημερινή συγκυρία η Ημαθία πλήττεται από έντονα οικονομικά προβλήματά, τα οποία εδράζονται σε μεγάλο βαθμό στις παραγωγικές αναδιρθρώσεις που συντελέστηκαν την τελευταία δεκαετία και ειδικότερα αποτελεί μια περιοχή σε κρίση που παρουσιάζει μια παραγωγική μονομέρεια προς τον γεωργικό τομέα (κυρίως προς το ροδάκινο).

Τα ευρήματα της ποιοτικής έρευνας έδειξαν ότι η οικονομική θέση του νομού έχει επιδεινωθεί εξαιτίας της υποβάθμισης της

σημασίας του ως κόμβου διέλευσης των μεταφορών, της βαθιάς κρίσης των κλωστοϋφαντουργικών μονάδων της περιοχής, της φθίνουσας πορείας του αγροτικού τομέα και της μεγάλης μείωσης της ζήτησης στην τοπική αγορά αγαθών και υπηρεσιών. Επιπλέον, η σχετικά υψηλή ανεργία επηρέασε αρνητικά τη γενική οικονομική δραστηριότητα και την αγοραστική κίνηση στο νομό. Ωστόσο, τείνει να επικρατήσει μια προσπάθεια επαναφοράς του νομού σε αναπτυξιακή τροχιά με μικρής κλίμακας επενδύσεις, που κατευθύνονται κυρίως στην αγροτική βιομηχανία.

Η ταχύρρυθμη αποβιομηχάνιση έχει οδηγήσει τους φορείς της Ημαθίας σε τρεις κυρίως εναλλακτικές αντιλήψεις για το μέλλον του νομού: α) η πρώτη άποψη εμμένει στη διατήρηση της βιομηχανικής παράδοσης του νομού (κλωστοϋφαντουργία και αγροβιομηχανία με βάση το βιομηχανικό ροδάκινο) β) η δεύτερη άποψη προσανατολίζεται στην ανάπτυξη του τουρισμού και γ) η τρίτη επιμένει στην ανάπτυξη της αγροτικής οικονομίας.

Ένα, ακόμη, κοινό γνώρισμα στις απόψεις των φορέων του νομού είναι η προσμονή λύσεων από το κράτος με εφαρμογή κεντρικών πολιτικών, αντίληψη που πιθανότατα αποδυναμώνει την ανάληψη τοπικών πρωτοβουλιών, ενώ ορισμένοι φορείς υπερβάλλουν σε γραφειοκρατία.

Σε αυτό το δυσμενές κοινωνικο-οικονομικό σκηνικό δημιουργείται ένα ευρύτερο κλίμα δυσπιστίας, απογοήτευσης και αβεβαιότητας για την κατεύθυνση της τοπικής ανάπτυξης και αυτό επιτείνει τα προβλήματα της κοινωνικής εταιρικότητας.

Σε αυτό το πλαίσιο, ο έλεγχος των υποθέσεων που τέθηκαν στην έρευνά μας οδηγεί σε κρίσιμα συμπεράσματα:

Υπόθεση Α: η υιοθέτηση μιας προσέγγισης των προβλημάτων της οικονομίας και της αγοράς εργασίας στο τοπικό επίπεδο διαμέσου διαδικασιών ΚΕ/ΚΔ χαρακτηρίζεται από υψηλό βαθμό αποτελεσματικότητας.

Τα πορίσματα της έρευνας δείχνουν ότι το εγχείρημα της τοπικής κοινωνικής εταιρικότητας δεν είχε ιδιαίτερα επιτυχή κατάληξη. Μολονότι η χρηματοδότηση του ΤΣΑ Ημαθίας δημιούργησε ένα ενδιαφέρον της τοπικής κοινωνίας για τη λειτουργία του θεσμού, τα θετικά αποτελέσματα για τον κοινωνικό διάλογο είχαν βραχυπρόθεσμο χαρακτήρα, που οριοθετείται από την περάτωση του χρηματοδοτικού σχήματος των αντίστοιχων μέτρων πολιτικής. Στο μακροπρόθεσμο ορίζοντα όμως, αλλά και στις άλλες τοπικές εταιρικές δομές (ΝΟΚΕ), οι διαδικασίες ΚΕ/ΚΔ δε σημείωσαν υ-

ψηλότερο από το συνήθη βαθμό αποτελεσματικότητας των μέτρων πολιτικής για την τοπική οικονομία και την αγορά εργασίας, αν και η σχετική κουλτούρα κοινωνικής εταιρικότητας που απέκτησαν οι εμπλεκόμενοι φορείς, μπορεί να λογίζεται ως στοιχείο της προστιθέμενης αξίας του ΚΔ για το μέλλον. Το πραγματολογικό υλικό δεν επαρκεί για την αποδοχή της πρώτης υπόθεσης στην Ημαθία, επομένως, η υπόθεση (Α) απορρίπτεται.

Υπόθεση Β: οι αδυναμίες που εμφανίζονται στις εθνικές διαδικασίες ΚΕ/ΚΔ δεν αντανakλώνται στο τοπικό επίπεδο.

Τα αποτελέσματα της έρευνας ανέδειξαν την ισχυρή αντανάκλαση του εθνικού/ μακροοικονομικού προτύπου ΚΕ/ΚΔ στο τοπικό επίπεδο, η οποία παρεμποδίζει σε σημαντικό βαθμό την ενεργοποίηση των θετικών πλεονεκτημάτων που διαθέτουν οι τοπικές εταιρικές σχέσεις. Είναι πρόδηλο ότι τα θεμελιώδη χαρακτηριστικά του ΚΔ στο μακροοικονομικό επίπεδο και ιδίως η έλλειψη του αναγκαίου κύρους των διαδικασιών, η στρεβλή αντιπροσώπηση των τοπικών κοινωνικών συμφερόντων, η σύγχυση ρόλων και εννοιών, η προχειρότητα και ο ευκαιριακός χαρακτήρας της προσέγγισης και η αδυναμία των εκπροσωπούμενων μερών για αυτοδέσμευση στις συμφωνίες-προϊόντα του κοινωνικού διαλόγου, υφίστανται –τηρουμένων των αναλογιών– και σε αυτόν τον νομό. Το πραγματολογικό υλικό δεν επαρκεί για την αποδοχή της δεύτερης υπόθεσης στην Ημαθία, επομένως, η υπόθεση (Β) απορρίπτεται.

Μερικές πρόσθετες παρατηρήσεις, ενισχύουν την εγκυρότητα του ελέγχου των υποθέσεων. Ειδικότερα, ο ΚΔ διενεργείται μάλλον περιστασιακά και περιορίζεται σε ανταλλαγή απόψεων (συχνά άτυπη) μεταξύ των κοινωνικών συνομιλητών, χωρίς να επιφέρει κάποιο αποτέλεσμα δεσμευτικού χαρακτήρα. Επιπλέον, οι διαδικασίες αυτές διεξάγονται εκ των υστέρων και τις περισσότερες φορές προσλαμβάνουν πανηγυρικό χαρακτήρα, χωρίς να συνοδεύονται από εγγυήσεις και δεσμεύσεις για την εφαρμογή των πορισμάτων του. Είναι, μάλιστα, εντυπωσιακή μια μεγάλη διαφοροποίηση στην έννοια του ΚΔ, όπως την αντιλαμβάνονται οι επιμέρους φορείς που συμμετέχουν σε ανάλογες διαδικασίες, γεγονός που επιτείνει την ασάφεια γύρω από τις δυνατότητες που προσφέρουν οι τελευταίες.

Αξιοσημείωτο είναι και το γεγονός πως οι συμμετέχοντες εκφράζουν την άποψη ότι στις αντίστοιχες διαδικασίες εκπροσωπούνται κυρίως πρόσωπα και όχι θεσμοί, ενώ η εμπλοκή των ίδιων προσώπων σε περισσότερους φορείς (πολύ-εκπροσώπηση)

δημιουργεί αντιφάσεις στην αντιπροσώπευση και σύγχυση ρόλων. Επίσης, δε λειτουργούν υποστηρικτικοί μηχανισμοί (π.χ. επιστημονικός μηχανισμός τεκμηρίωσης, διοικητική/γραμματειακή στήριξη) με αποτέλεσμα οι απόψεις των συμμετεχόντων, που εκφράζονται στις σχετικές συζητήσεις να αποτελούν μάλλον προϊόν αυτοσχεδιασμού, παρά αποτέλεσμα ώριμων διαδικασιών διαμόρφωσης θέσεων από τους εκπροσωπούμενους φορείς.

Επιπλέον, μια πολυσήμαντη ατραπός για την ανάπτυξη της τοπικής κοινωνικής εταιρικότητας διαμέσου της διαδικασίας των συλλογικών διαπραγματεύσεων σε τοπικό/ νομαρχιακό επίπεδο, προσκρούει στην απροθυμία του νομοθέτη να επιτρέψει τη συνολόγηση τοπικών συλλογικών συμβάσεων εργασίας από τα εργατικά κέντρα, εντός του θεσμικού πλαισίου του νόμου 1876/1990 για τις ελεύθερες συλλογικές διαπραγματεύσεις (Κουκουλές, 1998).

Η θέση των φορέων του νομού έναντι του κοινωνικού διαλόγου ήταν θετική – παρά τις εκφρασθείσες επιφυλάξεις για την ποιότητά του, ενώ θετική ήταν και η στάση τους απέναντι στο ενδεχόμενο συμμετοχής τους σε ένα μόνιμο τοπικό/ νομαρχιακό μηχανισμό ΚΔ. Η ευνοϊκή άποψη των φορέων του νομού θα πρέπει να ερμηνευθεί σε συνδυασμό και με τη λειτουργία μονιμότερων θεσμών κοινωνικής εταιρικότητας στο νομό και ιδίως του ΤΣΑ.

Το Τοπικό Σύμφωνο Απασχόλησης λειτούργησε περισσότερο ως «ομπρέλα» συστέγασης παράλληλων και αυτόνομων δραστηριοτήτων και λιγότερο ως μόνιμος μηχανισμός ΚΔ, χαρακτηρίστηκε από ελλιπή έως ανύπαρκτη σχέση με τον ιδιωτικό τομέα, επικεντρώθηκε κυρίως στους ΟΤΑ και τους κοινωνικούς φορείς και βέβαια η παραβίαση των κατώτατων όρων εργασίας (βάσει νόμων και συλλογικών συμβάσεων εργασίας) ήταν ένα υψηλό τίμημα (κυρίως ως «κακό προηγούμενο») σε σχέση με τις σχετικά περιορισμένες θέσεις εργασίας που δημιούργησε. Το ΤΣΑ Ημαθίας δε συστήθηκε από κάποια αμιγή «κάτωθεν» (bottom-up) προσέγγιση, αλλά μετά την επιλογή του νομού ως πιλοτική περιοχή εφαρμογής τοπικών πρωτοβουλιών απασχόλησης από την κεντρική εξουσία. Κίνητρο για τις διαδικασίες ΚΔ που αναπτύχθηκαν στο πλαίσιο του Συμφώνου ήταν η ευρωπαϊκή και η εθνική χρηματοδότηση, ενώ δεν προβλέφθηκε η έννοια της «δέσμευσης» των κοινωνικών εταίρων σε ένα τοπικό πρόγραμμα για την ανάπτυξη και την απασχόληση.

Παρά τις αντιρρήσεις για τα αποτελέσματα του ΤΣΑ Ημαθίας που εκφράστηκαν από επιμέρους φορείς, είναι πολύ πιθανό πως

η μεγαλύτερη εμπειρία στον ΚΔ στην Ημαθία που αναπτύχθηκε κατά τις διαδικασίες ίδρυσης και λειτουργίας του ΤΣΑ, έχει δημιουργήσει μια μεγαλύτερη διάθεση «κοινωνικής εταιρικότητας» σε αυτούς τους φορείς, με άλλα λόγια μια ad hoc «παιδεία» και εμπειρία.

Η μελέτη περίπτωσης σε ένα νομό με σημαντική εμπειρία σε διαδικασίες κοινωνικού διαλόγου, ανέδειξε την περιορισμένη αποτελεσματικότητα της τοπικής προσέγγισης των προβλημάτων της οικονομίας και της απασχόλησης, αλλά και την αντανάκλαση των αδυναμιών του εθνικού κοινωνικού διαλόγου στο τοπικό επίπεδο.

Οι διαδικασίες κοινωνικής εταιρικότητας που επικράτησαν στην Ημαθία είναι παράγωγα του εθνικού προτύπου κοινωνικής και οικονομικής ανάπτυξης και αντανakλούν τα γνωρίσματά του. Με αυτή την έννοια, κρίνεται ότι τα ευρήματα της μελέτης περίπτωσης μπορούν να γενικευτούν και σε άλλες περιοχές με αντίστοιχες διαδικασίες ΚΕ/ΚΔ, εφόσον και σε εκείνες διαχέονται τα χαρακτηριστικά του εθνικού προτύπου κοινωνικού διαλόγου (Gompi, Hammersley & Foster, 2000). Τα χαρακτηριστικά αυτά εντοπίζονται στην αδυναμία δέσμευσης των φορέων εκπροσώπησης κοινωνικών συμφερόντων, την ελλιπή αντιπροσώπευση των κοινωνικών και επαγγελματικών ομάδων, την έλλειψη συνεργατικής παιδείας και κουλτούρας, την υπέρμετρη εμπλοκή του κρατικού μηχανισμού, την κομματική χειραγώγηση των φορέων κ.λπ.

Ένα άλλο σημείο που αναδύθηκε από την έρευνα είναι ότι πιθανότατα στα χρονικά διαστήματα όξυνσης των οικονομικών και κοινωνικών προβλημάτων μιας περιοχής, η αποτελεσματική λειτουργία των διαδικασιών ΚΕ/ΚΔ είναι περισσότερο δυσχερής σε σχέση με τις περιόδους αξιοσημείωτης τοπικής ανάπτυξης και ευημερίας.

Σε αυτό το πλαίσιο, θα ήταν σκόπιμο να συζητηθεί σε βάθος το αναγκαίο υπόβαθρο για την ενεργοποίηση και ουσιαστική λειτουργία των διαδικασιών κοινωνικού διαλόγου στο αποκεντρωμένο επίπεδο. Η ικανότητα δέσμευσης των εμπλεκόμενων μερών, η γνήσια αντιπροσώπευση των κοινωνικών συμφερόντων, η πολιτική βούληση για συνεργασία, η ανάπτυξη μιας κουλτούρας κοινωνικής εταιρικότητας (διαμέσου και ad hoc σχεδιασμένων εκπαιδευτικών προγραμμάτων) και η αποφυγή της προσπάθειας κρατικού ή κομματικού ελέγχου των διαδικασιών είναι οι πιο σημαντικές προϋποθέσεις που θα μπορούσαν να δρομολογήσουν την αποτελεσματική λειτουργία των θεσμών ΚΔ σε τοπική κλίμακα (Κουτρούκης & Κρέτσος, 2004).

Μια ανάλογη εξέλιξη θα ήταν εφικτή στο μεσο-μακροπρόθεσμο μέλλον, εφόσον η κοινωνία των πολιτών και οι τοπικοί φορείς εκπροσώπησης συμφερόντων αποκτήσουν έναν πιο ουσιαστικό ρόλο στα κοινωνικά δρώμενα, χωρίς, ωστόσο, να υπάρχουν βάσιμες ενδείξεις που να δικαιολογούν μια αισιόδοξη πρόβλεψη.

Βιβλιογραφία

- Ευρωπαϊκή Επιτροπή (1999), *Οδηγός των τοπικών σύμφωνων απασχόλησης 2000-2006*, έγγραφο SEC (99), 1933.
- Κουζής Γ. και Ρομπόλης Σ., «Εισαγωγή», στο: Κουζής Γ. και Ρομπόλης Σ., *Ζητήματα κοινωνικού διαλόγου*, ΚΕΚΜΟΚΟΠ, εκδ. Gutenberg, Αθήνα, 2000, σελ. 11-41.
- Κουκουλές Γ., «Συλλογικές Εργασιακές Σχέσεις», στο: Πετρινώτη Ξ., Κουκουλές Γ.Φ. (επιμ.), *Επετηρίδα Εργασίας*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Παντείου Πανεπιστήμιου, Αθήνα, 1998, σελ. 101-115.
- Κουτρούκης Θ., «Κοινωνικός Διάλογος: Η ευρωπαϊκή και η ελληνική διάσταση», στο Τζεκίνης Χ. και Κουτρούκης Θ., *Απασχόληση και Εργασιακές Σχέσεις στη δίνη του 21ου αιώνα*, Έκδοση επιθεώρησης Εργασιακών Σχέσεων, Αθήνα, 1998, σελ. 79-84.
- Κουτρούκης Θ. και Κρέτσος Λ., *Ο κοινωνικός διάλογος στην Ελλάδα: Η εθνική και η τοπική διάσταση*, ΙΑΠΑΔ και Πάντειο Πανεπιστήμιο, Εργασία, Αθήνα, 2004 (υπό δημοσίευση).
- Κυριαζή Ν., *Η κοινωνιολογική έρευνα*, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1999.
- ΟΚΕ (1999α), «Κοινωνικός διάλογος στη Νοτιοανατολική Ευρώπη», *Γνώμη* 29, Αθήνα.
- ΟΚΕ (1999β), «Η περιφερειακή διάσταση των θεσμών κοινωνικού διαλόγου», *Γνώμη* 28, Αθήνα.
- ΟΚΕ (2002), «Ο κοινωνικός διάλογος στην Ελλάδα: αποτίμηση – τάσεις-προοπτικές», *Γνώμη* 86, Αθήνα.
- Ρομπόλης Σ. και Κολλιός Γ., «Ο κοινωνικός διάλογος στην Ελλάδα», στο: Πετρινώτη Ξ., Κουκουλές Γ.Φ. (επιμ.), *Επετηρίδα Εργασίας*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Παντείου Πανεπιστήμιου, Αθήνα, 1998, σελ. 171-175.
- Σπυρόπουλος Γ., «Ο κοινωνικός διάλογος στην Ευρωπαϊκή Ένωση», *Επιθεώρηση Εργατικού Δικαίου* 57, 1998, σελ. 1-13.
- Σταμπουλής Μ. και Ζαρωτιάδης Γ., *Τοπικές στρατηγικές απασχόλησης και ανάπτυξη ανθρώπινου δυναμικού, Εμπειρίες από τη συγκρότηση τοπικών συμφώνων απασχόλησης στη Βόρεια Ελλάδα*, ΙΑΠΑΔ και Πάντειο Πανεπιστήμιο, Εργασία, 2002, Αθήνα, σελ. 53-65.

- Τραυλός-Τζανετάτος Δ., *Τα τοπικά σύμφωνα απασχόλησης* (άρθρο 4, Ν. 2639/1998): *Μια πρώτη κριτική προσέγγιση*, Εισήγηση σε εκπαιδευτικό σεμινάριο ΟΜΕΔ, Αθήνα, 25-26 Ιουνίου 1999.
- Biagi M., «Job creation policies at local level and the role of social partners in Europe» (working paper), ILO - *Infocus programme on Social Dialogue*, Labour Law and Labour administration, Geneva, May 2002.
- Commission of the European Communities, «The European Social Dialogue, a force for innovation and change» (proposal for a Council) *Decision establishing a Tripartite Social Summit for Growth and Employment*, COM, 341 final, Brussels, 2002.
- Degryse C. *European Social Dialogue: a mixed picture*, ETUI, Discussion Working Papers, Brussels, 2000.
- Galinos E., *Social Partnership in the Greek system of industrial relations*, Ph.D. Thesis, UMIST, 2003 (unpublished).
- Gomm R., Hammersley M., Foster P., «Case study and Generalization», στο: Gomm R., Hammersley M., Foster P., *Case study method: Key issues, key texts*, Sage, London, 2000, σελ. 98-115.
- ILO, *Social dialogue at the local level: some European experiences – Local development, job creation policies, social dialogue mechanisms* (in Focus programme on strengthening social dialogue), working paper, Geneva, 2001.
- Kjaer L., Tennyson R. *Local partnerships in Europe: An action research report*, The Copenhagen Centre, Copenhagen, 2001.
- Mosley H., Keller T., Speckesser S., *The role of social partners in the design and implementation of active measures*, ILO, Employment and Training papers, no 27, 1998.
- Nelson J., Zadek S., *Partnership alchemy: New social partnerships in Europe*, The Copenhagen Centre, Copenhagen, 2000.
- The Copenhagen Centre, *New employment partnerships in Europe: Innovative local employment strategies*, Copenhagen, December 1999.
- Tilly P., «The role and participation of trade unions in the management of the labour market at local, territorial and cross border levels», στο: Cabaglio E., Hoffmann R., *European Trade Union Yearbook 2002*, ETUI, Brussels, 2003.
- Whipp R., «Qualitative methods: Technique or size», στο: Whitefield K., Strauss G. (eds), *Researching the world of work: strategies and methods in studying industrial relations*, Cornell University Press, New York, 1998, σελ. 51-63.
- Zoll R., «Neither Social Partnership nor class struggle: A plea for social contracts», *European Journal of Industrial Relations* 4 (1), 1998, σελ. 103-114.

Σημείωση: Ο συγγραφέας αισθάνεται την υποχρέωση να ευχαριστήσει τους συναδέλφους που συμμετείχαν στις αντίστοιχες συζητήσεις στο πλαίσιο του 2ου Συνεδρίου Κοινωνιολογίας «Μάθημα Ελευθερίας», που με τις εύστοχες παρατηρήσεις τους συνέλεξαν στη σημαντική βελτίωση της ανακοίνωσης. Χάριτες, επίσης, οφείλονται στους ανώνυμους κριτές και τη συντακτική επιτροπή του περιοδικού «ΤΟ ΒΗΜΑ ΤΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ» για τα πολύ εποικοδομητικά σχόλια τους.

